

Ecaterina Pleșca

REMINISCENȚA CREANGA CERULUI (abordare socioculturală)

1.0. De-a lungul dezvoltării sale social-istorice, pe parcursul cuceririi și asimilării lumii real existente, omul a cunoscut obiecte și fenomene, a format noțiuni noi, a stabilit anumite relații de interdependență între ele [1, p. 6]. Toată această avere național-culturală a fost fixată prin mijloace de limbă și depozitată de comunitate pe parcursul întregii sale dezvoltări istorice. Ca fenomen social limba trebuie studiată în cadrul social în care se produce și funcționează asigurând întreaga sferă a manifestărilor cognitiv-expressive și emoționale a activităților omului. Într-o accepție mai largă, plecând de la societate, limba e considerată ca istorie a culturii neamului care o vorbește. „Limbile există și se dezvoltă nu numai în virtutea rașionilor interne ale echilibrului lor ca sisteme (relații structurale), ci și, mai ales, în relație cu alte fenomene de ordin spiritual și social, limba este intim legată de viața socială, de civilizație de artă, de dezvoltarea gândirii, de politică etc., într-un cuvânt de întreaga viață a omului” [2, p. 59], menționa E. Coșeriu. Fiecăreia dintre comunitățile culturale „îi corespunde un anumit grad și un anumit patrimoniu de cultură care într-o formă sau alta, se reflectă în mod sigur în limbă” [2, p. 58]. Prin urmare, cercetarea lingvistică nu poate să nu recurgă la abordarea faptelor de limbă din perspectivă extralingvistică și socioculturală.

Potrivit constatării făcute de același savant, „pe baza materialului de cercetare pe care îl oferă limbile”, lingvistica actuală „a ajuns să considere istoria limbii ca inseparabilă de istoria politică și culturală, ca un aspect al istoriei spirituale sau culturale sau, mai mult chiar, ca fiind istoria înșeși a spiritului uman făcută din punct de vedere lingvistic” [2, p. 59]. E de remarcat faptul că relațiile istoriei limbii cu istoria poporului face din limbă o sursă istorică de primă importanță, precum și un domeniu ce servește cercetărilor din alte științe. Întrucât fiecare cuvânt își are istoria lui, cercetarea culturală „trebuie să se facă pentru fiecare cuvânt separat” [2, p. 61]. Iar „trecerea unui fapt lingvistic de la o comunitate la alta se datorează în general unor motive imenamente culturale” [2, p. 62].

Prin urmare, pentru a stabili adevărul științific referitor la unele sau alte segmente din realitatea materială și/ sau spirituală se cer abordări complexe, interdisciplinare. În urma acestui tip de investigații vor avea de câștigat atât lingvistica, cât și domeniile vizate prin scoaterea la iveală a celor mai relevante /importante segmente ale componentelor de civilizație. Dat fiind faptul că „Limbile se află într-o complexă rețea de relații cu fapte și tradiții de natură extralingvistică” [2, p. 58], studiul complex, extralingvistic și sociocultural al faptelor cercetate a căpătat o largă popularitate și în cercetările lingvistice. În știința din ultimele decenii se simte tot mai mult tendința abordărilor complexe, interdisciplinare din diverse perspective.

În acest context ar mai fi de remarcat faptul că în multe cazuri datele de limbă mai rămân a fi singurele dovezi relevante în reconstituirea anumitor segmente din istoria și civilizația unui neam. De aceea afirmația că „cercetările complexe pot constitui o direcție însemnată și în cercetările lingviștilor” [3, p. 144] rămâne pe deplin valabilă.

1.1. Studiarea vechilor civilizații sub multiplele lor aspecte permit cercetătorului actual să supună atenției și dezbaterii aspecte ale vieții culturale străvechi. Studiile respective oferă perspective largi, inclusiv lingvistice. Dintre datele lingvistice deosebit de promițătoare par să fie cele semantice. Or, volumul cel mai mare de informație extralingvistică despre trecutul istoric al unui neam (unei societăți umane) poate fi obținut prin investigații semantice. Spre exemplu, cercetarea semanticii vechilor culturi indoeuropene a identificat fragmente din sistemul lor conceptual asupra lumii. Creat de purtătorii dialectelor indoeuropene, acesta s-a reflectat în limbă, întâi de toate în semantica cuvintelor.

Relevantă în acest sens este examinarea caracterului lexicului străvechi referitor la creșterea animalelor și agricultura. Datele de care dispune știința oferă posibilitatea de a trasa caracteristicile de bază ale formației economice la cele mai vechi etape ale istoriei sale [3, p. 145]. Pe când terminologia autohtonă a producției meșteșugărești ar putea servi drept indiciu în aprecierea nivelului cultural al comunității. La rândul său, lexicul mitologic, în mod special componenta lui onomastică, constituie o mărturie despre caracterul vechilor credințe. Patronimicele și termenii ce țin de organizarea gentilico-tribală, păstrate sub o formă sau alta, ne oferă posibilitatea de a contura tabloul organizării lor sociale [ibidem].

Astfel în urma examinării denumirilor strămoșești a elementelor de cultură materială și spirituală, trebuie trase concluzii generale despre modul de viață, specificul ecologic al mediului de trai, cultura materială și spirituală a vechilor purtători ai limbii [3, 146].

Din această perspectivă grupul lexical al corpurilor cerești, aflat în atenția noastră, nu constituie o excepție. „Ca parte a veșniciei” el a trebuit să păstreze un conținut semantic arhaic. Or, astronomia, căci de acest domeniu țin realitățile noastre, ca parte integrantă din istoria civilizației unui popor se face cunoscută inclusiv prin fapte de limbă, prin nomenclatorul său de nume. Avem în vedere, în primul rând, cuvintele și expresiile ce desemnează corpuri sau fenomene celeste, unele dintre ele fiind pe cale de dispariție sau demult dispărute din uz.

1.2. În paleontologia lingvistică se consideră că păstrarea nomenclaturii originare a corpurilor cerești (stele și constelații) servește, de regulă, drept argument că respectiva societate într-un trecut nu atât de îndepărtat a trecut de la modul nomad de viață la cel sedentar [3, p. 145].

Cum bine se știe, indoeuropenii erau organizați în triburi nomade de crescători de vite. Iar sedentari ei au devenit după ce s-au așezat în patriile lor istorice, alături de autohtonii agricultori. De fapt, creșterea animalelor/ păstoritul nomad și agricultura au fost îndeletnicirile de bază ale popoarelor antice care *au favorizat observațiile asupra fenomenelor cerești*. Alături de îndeletnicirile date, legăturile comerciale, dar și călătoriile în țările îndepărtate au dus și ele la apariția și dezvoltarea astronomiei. Or, cunoștințele despre Soare, Lună și stele au servit în egală măsură drept repere sigure în calea lungă a caravelor negustorești, a călătorilor sau a crescătorilor

de vite nomazi, precum și agricultorilor. Așadar, din cele mai vechi timpuri cerul (prin ordonarea sa) a servit necesitățile practice ale omului dintre care ar fi orientarea în spațiu, măsurarea timpului, schimbările meteo ș.a. Spre exemplu, la vechii babilonieni, mersul corpurilor cerești, eclipsele de lună și de soare erau considerate semne prezicioare în mersul treburilor de stat, al războaielor sau al anului agricol [4, p. 109]. Vechii chinezi au acordat o atenție deosebită mișcării „semnelor cerului”. Comparând datele observărilor înregistrate timp de peste o mie de ani, au ajuns la concluzia că „stelele nemișcate” și-au schimbat poziția lor pe firmament [4, p. 110].

Fără o bună cunoaștere a mișcării astrilor pe bolta cerească și fără priceperea de a se orienta după mersul lor, este greu de imaginat lunga călătorie a argonauților după lâna de aur – străbătând mari întinderi de apă din Grecia în Kolhida. Concludent în acest sens este următorul fragment din *Odiseea* lui Homer, în care Odiseu conduce corabia pe timp de noapte:

„Pânza o-ntinde-Odiseu și plutește cu vântul în spate,
Mâna puternică-o pune pe cârmă și vasu-și îndreaptă;
Trez stă la cârmă și somnul nu-i cade pe gene alene,
Ochii și-i ține el țintă la stele – la Cloșca, Văcarul,
Care apune târziu, și la Ursa ce-i spun Carul Mare –
Crugul său veșnic făcându-l în jur de-Orion niciodată
Carul n-apune în apele din oceanul cel mare;
Zâna îi spune să țină el drumul pe mare în stânga Carului Mare tot timpul”.

[5, V, p. 62-63]

În istorie sânt destule fapte care confirmă preocupările grecilor pentru astronomie. Filosoful grec Pytagora și ucenicii săi, printre care ar fi fost și Zalmoxe al geto-dacilor, făceau observări astronomice. Potrivit lui Aristotel, când lui Pytagora i-a fost adresată întrebarea, care ar fi rostul omului, acesta a răspuns: „Să facă observări examinând bolta cerului”. Faptul dovedește importanța pe care o dădeau anticii studiilor astronomice. Or, grecii cunoșteau faptul fundamental că planetele au mersul lor pe firmament, de la apus spre răsărit, opus mersului stelelor [6, p. 87].

Prin urmare, necesitățile practice ale omului au făcut ca astronomia să fie una dintre cele mai vechi științe încă în antichitate, cu certitudine de până la apariția scrisului.

Mișcarea sau mersul circular (rotirea) corpurilor cerești a fost fenomenul celest care a impresionat profund omul antic.

Relevantă în acest context ar fi înseși denumirea de „car” pe care o are constelația Ursa Mare/ Mică în mai multe limbi. Nelegate etimologic între ele, acestea sânt identice sub aspect semantic cu denumirile lor istorice [7, p. 686]. Atestarea denumirii o avem încă într-o sumerogramă prin „constelația sub formă de car”, „car”. De fapt, denumirea este un termen comun pentru „roată” și „car”, cunoscut doar de unele comunități dialectale, cu evoluția „roată” (= ceea ce (se) învârte în mișcare) – „car cu roți” (= ceea ce se mișcă pe roți – dispozitive ce se rotesc) – „car”, cf. v.isl. *hvel* „roată”, prus. *kelan* „roată”, lat. *colus* „vârtelniță”, „roată de tors”, v.sl. *kolo* sg. „roată”, *kola* pl. „car”, v.irl. *cul* „car”. Pentru denumirea ei de „car” putem postula o unitate socio-culturală, metaforică la origine [7, p. 686]. Faptele cunoscute ne permit să presupunem că denumirea istorică de „car”,

semantic este identică cu cea anterioară, care, avea tipul formantului de la radicalul verbal *k^{[h]o}el- (reduplicat *k^{[h]o}(e/o)k^{[h]o}lo-) „roată”, „car pe roți”, cf. v.ind. *carati* „a se mișca, a se deplasa” etc, *cakra* „roată” (în *Rigveda* „roata soarelui, „roata anului” (= ciclul soarelui, ciclul anului), toh. *kukal, kokale* „car”, v.irl. *cul* „car”, lat. *colus* „roată de tors, vârtelniță”, prus. *kelan* „roată” ș.a. În frigiană, limbă înrudită cu traco-geto-daca, carul era desemnat prin κίκλην, iar din glosa κίκλην. τήν ἄρκτον τὸ ἄστρον se înțelege că acesta mai desemna și constelația Ursa Mare.

1.2.1. Din relatările autorilor antici se știe că strămoșii noștri geto-daci aveau cunoștințe solide de astronomie (Strabon, Porphirios). Iordanes, conform datelor luate dintr-o lucrare mai veche datorată lui Dio Chrysostomul, ne relatează că preotul Deceneu i-a instruit pe daci în științele fizicii... demonstrându-le teoria celor 12 semne ale zodiacului; tot el le-a arătat mersul planetelor și toate secretele astronomice, cum crește și scade orbita Lunii, cum globul de foc al soarelui întrece măsura globului pământesc, și le-a expus sub ce nume și sub ce semne cele 364 de stele trec în drumul lor cel repede de la răsărit și până la apus spre a se apropia sau a se depărta de polul ceresc [8; XI, 69, p. 27]. Relatările exagerate ale lui Iordanes trebuie reduse la aceea că la geto-daci exista o categorie de învățați [castă (?) preoți, poate, aristocrați] inițiați în astronomie ce aveau preocupări inclusiv în acest domeniu [9, I, p. 798].

Preocupările în astronomie ale geto-dacilor sânt confirmate arheologic de sanctuarul rotund de la Sarmizegetusa, considerat de specialiști sanctuar-calendar [10, p. 314]. Fiind construit după modelul Universului, acesta „respecta structural și numeric mișcările de revoluție ale planetelor...” [*ibidem*]. Faptele mai demonstrează că observările și calculele astronomice s-au făcut timp îndelungat. Iar cunoștințele geto-dacilor despre influența stelelor asupra Pământului și a vieții oamenilor, transmise de la o generație la alta, s-au păstrat în credințele poporului român.

1.3. Se știe că aspectul cerului înstelat se schimbă continuu din cauza mișcării diurne a sferei cerești și a mișcării anuale aparente a Soarelui față de stele. Cert este că anume mișcarea corpurilor pe firmament, cu schimbări însemnate în aspectul cerului nocturn a atras atenția omului din cele mai vechi timpuri [4, p. 3-4]. De aceea, la clasificarea binară a numelor în active și inactive în indoeuropeană, corpurile cerești au fost percepute ca înzestrate cu *mișcare*, adică drept nume active, la fel ca un șir de alte noțiuni, precum: părți ale corpului (mână, picior, ochi, sprânceană, pleoapă), arbori, fenomene ale naturii (vânt, foc, furtună, fulger, apă, râu, toamnă etc.) sau noțiuni abstracte (soartă, destin, noroc, belșug ș.a.) [7, p. 274]. La fel semantică activă avea și firmamentul sau bolta cerului, numită pe alocuri și *crângul cerului* sau *creanga cerului*.

În cazul nostru, clasificarea binară a numelor prezintă interes prin faptul că ea pune în evidență particularități de bază structurale și semantice ale limbii și conceptuale ale lumii indoeuropene din perioada cea mai veche [*ibidem*]. Astfel, potrivit datelor indoeuropene, pe calea reconstrucției comparate și interne, putem reconstitui importante segmente culturale. Tot aici, abordarea faptelor de limbă din perspectivă extralingvistică și socioculturală ar întregi tabloul realităților de altă dată, necunoscute nouă astăzi, deoarece mediul extralingvistic a motivat apariția în limbă a unui sau altui cuvânt cu anumite valențe semantice în funcție de realitatea extralingvistică reflectată.

De aceea interpretarea extralingvistică a realității lingvistice devine o metodă de lucru în cercetarea noastră. Rolul limbii fiind unul de primă importanță, unul determinant în depozitarea datelor culturale.

În continuare ne vom referi la unele aspecte ce țin de expresia *creanga cerului*, care, în viziunea noastră, este o moștenire străveche ce ține de etnoastronomia română.

2.0. Din câte se știe, la popoarele agro-pastorale, inclusiv a celor ce-și au rădăcinile în civilizația lemnului, corpurile cerești apar proiectate pe harta cerului cu propriile lor denumiri în ordinea priorităților și a importanței lor practice: de la obiecte ce reflectă viziunea lor despre lume, până la uneltele de muncă [7, p. 274]. Ne referim, nu numai la compartimentul pastoral-agrar, ancestral, de esență precreeștină în care, după cum remarcă R. Vulcănescu, „cerul este văzut atât ca un ceas agrar, cât și ca o „expoziție” de unelte agrare utilizate ca expresie a activităților lucrative și recreative ale comunităților rurale de odinioară” [11, p. 347], ci și la harta cerească a țaranului român în care constelațiile sunt regrupate după alte criterii magico-mitice care reflectă universul de preocupări legate de credințe, datini și tradiții etnoastronomice proprii [11, p. 403]. Astfel, în funcție de priorități, fiecare popor își întocmește „harta cerului” în versiune proprie [12, p. 91].

2.1. S-a întâmplat ca expresia *creanga cerului* să fie unul dintre misterele copilăriei, perioadă de care țin primele noastre cunoștințe în astronomia populară. Dintre acestea le-am memorizat mai bine pe cele însușite de la vecina noastră, Eupraxia Croitoru, la acea vreme o femeie de vârstă înaintată, născută cel târziu la începutul anilor '20 ai secolului trecut (XX).

În una dintre serile târzii de duminică, când, noi copiii, nu ne grăbeam pe la casele noastre, ea ne-a vorbit despre Luna mâncată de vârcolaci, făcându-ne atenți la marginile ei „roase”, la „petele de pe Lună”... pe care le-am putea vedea mai bine printr-o bucată de sticlă afumată. Astfel, serile ce-au urmat, am tot privit Luna prin sticla afumată, jelind-o de chinurile prin care trece... Într-o altă seară de duminică vecina ne-a vorbit despre stele. Așa am admirat, poate pentru prima oară, constelațiile Carul Mare, Carul Mic, Ciobanul cu Oile, Cloșca cu Puii, Coasa ș.a. – lucruri care ne-au impresionat enorm.

Însă nu datele acestea prezintă interes pentru noi, ci faptul că în timp ce ne arăta pe bolta cerului constelațiile menționate, captând toată atenția noastră, ea le numea și le explica cum să le găsim printre puzderia de stele. Alături de alte cuvinte ea a folosit, în mai multe rânduri, expresiile *creanga cerului* și *încrengătura ceea de stele*. Acestea ne-au fascinat prin neobișnuita lor îmbinare – *creangă* alături de *cer* și *încrengătură* alături de *stele*, legând în imaginația noastră de copil, pământul de cer într-o lume necunoscută. Dat fiind uzul lor absolut neobișnuit pentru noi, ele ne-au rămas în memorie. Or numai copacii au crengi!

Potrivit afirmațiilor făcute de Eupraxia Croitoru, ea ne-a istorisit ceea ce auzise de la părinți și bunici. De la ea am auzit pentru prima dată că noi, oamenii, ne aflăm sub coroana copacului de la facerea lumii, copac pe care îl vedem doar în nopțile senine, când crengile lui ni se arată prin „încrengături de stele”. Întrucât noi, de pe locul unde trăim, nu vedem întreaga lume, tot așa nu vedem nici cerul în întregime, nici copacul, ci doar *creanga* sub care ne aflăm. Cum nu vei găsi două crenguțe la fel, tot așa nu vei găsi nici două „încrengături de stele” identice. (Pentru precizări sunt indicate chestionări pe teren.)

În susținerea faptelor de limbă expuse vom aduce un fragment din textul unui colind înregistrat în Oltenia (Parâng) în anul 1937, în care imaginea zugrăvită pare a fi una sugestivă pentru cazul nostru:

„Sus în vârful’ muntelui,
crește bradu’ brazilor,
de mare și înfoiat
tot ceru l-a îmbrădat:
soarele în cetini,
luna între ramuri
mii și mii de stele
între rămurele...”
[13, p. 43]

Spre deosebire de *creanga cerului*, expresia *încrengătură de stele* este o construcție sintactică liberă la fel ca „încrengătură de drumuri”, „încrengătură de ape” ș.a., de aceea în continuare nu ne vom referi la ea.

Potrivit DLR, expresia *creanga cerului* (explicată prin „văzduh”) o avem atestată în poezia populară cu caracter mistic: „Și’ndată noi ne-am luat/ Pe fața pământului/ Și pe creanga cerului” (Marian, NU, 842, citat după DLR, tomul II / C).

În același context confrunțați și datele înregistrate de *Dicționarul dialectal* (Chișinău): *crângu șeriului* îmb. Bolta cerească; cu exemplele de uz: „Esti crângu șeriului, cari s’învârtești pi șeri”; „Pi crângu șeriului,/ Pi lunina stelilor” [14, p. 265].

2.2. Cu mai mulți ani în urmă, în discuții particulare cu regretatul Nicolae Raevschi, un bun specialist în istoria limbii române, unul dintre autorii lucrării *Scurt dicționar etimologic* (SDE), i-am vorbit despre expresiile *creanga cerului* și *încrengătură de stele*. În opinia noastră, cunoscuta expresie *crângul cerului* este apropiată atât formal, cât și semantic de expresia *creanga cerului*, de fapt, făcând parte din același câmp lexico-semantic. Însă N. Raevschi nu s-a pronunțat aprobator asupra punctului nostru de vedere. Fapt important, DLR susține că expresia *creanga cerului* atestată în poezia cu caracter mistic, despre care am vorbit mai sus, se află „în amestec cu *crâng*” (DLR; tomul II /C).

Luat izolat, cuvântul polisemantic *crâng* are înțelesul de bază „pădurice de arbori tineri și de lăstari” (DEX), iar semnificația „boltă cerească, firmament” apare doar în sintagma *crângul cerului* (sic!), fiind una învechită și rar utilizată (în Transilvania și Moldova) [15, p. 101]. Cum se explică relația semantică dintre *crâng* – *pădurice* : *crâng* – *boltă cerească*? O evoluție neobișnuită? La mijloc ar fi un caz de omonimie? Care ar fi motivația?

După constatarea făcută de G. Mihăilă, *crâng* este un dublet al lui *crug* „orbită”, ultimul fiind un împrumut livresc din slavonă, în timp ce *crâng* este un cuvânt popular împrumutat în epoca în care nazala din etimonul slav *krongŭ* se mai păstra încă [*ibidem*], iar sintagma *crângul cerului* „este aceeași cu *crugul cerului*” [*ibidem*]. De fapt cuvântul slav a dat în vechea română reflexul *krug* și nu *crâng*.

În tălmăcirile din greacă termenul sl. *krongŭ* „cerc” traduce pe grecescul κύκλος „cerc (circumferință); roată”, „împrejurime, ceea ce se află în jurul meu”, dar și „orbita soarelui/ lunii”, „bolta cerului nocturn” [16, p. 738]. De regulă, dicționarele etimologice ne propun să-l confruntăm cu bg. *кръг* „cerc”, scr. *кръг* „cerc” disc”, maced. *кръг* „cerc” și *краз* „scândură rotundă pe care se frământă aluatul” ș.a. (SDE ș.a.). De aceste reflexe ale v. sl. *krongŭ*, dar, mai cu seamă de rom. *creangă* și *crâng* din expresiile în discuție, ar putea fi apropiați următorii termeni înrudiți: v.isl. *hringr*, v.g.s., anglos. *hrīng* „inel”, umbr. *cringatro*, *krenkatrum* „cinctum, bandă purtată la umăr ca semn de distincție” [17. II, p. 385]. Atragem atenția că formele din limbile celtice și umbrică, la fel ca cea din română, conțin sunetul nazal. E de remarcat nu numai sunetul nazal bine păstrat, dar și tema (*kring-/kren-*). Afinitățile de formă și conținut dintre cuvintele în discuție ar postula apropierea lor. Românescul *crâng* trebuie asociat cu alb. *krënd* „ramuri cu frunze”, *krëndet* „a înmuguri, a da frunze”, *krëndishte* „crâng, dumbravă” [18, p. 280], la fel ca în alte cazuri de stabilire a vechimii cuvintelor în limbă prin compararea cu albaneza. E de presupus că încă în indoeuropeană acest grup de termeni înrudiți se deosebeau prin unele nuanțări semantice (cf.: în limbile slave ei desemnau cercul sau discul, iar în celtice inelul – obiecte rotunde, circulare (în formă de cerc)).

Potrivit opiniei noastre, în situația dată mai indicat ar fi să abordăm ideea contaminării/ suprapunerii referitor la relația dintre termenii din slavă și română. Chiar dacă sursele dau pentru termenul vechi slav doar una dintre semnificațiile gr. κύκλος, este de presupus că el a cunoscut și un uz aflat în raport direct cu bolta cerească. Împrumutul făcut de români din slava veche (?), în opinia noastră, nu poate fi argumentat în deplină măsură ca atare. Se pare, între termenii respectivi din cele două limbi s-a făcut o apropiere, dat fiind uzul lor cultural asemănător, or, realitățile și conținutul lor semantic își trag originea, cum vom arăta mai jos, din sisteme cu tradiții culturale diferite. Se pare, structura (formală și semantică) a cuvântului din română ar putea fi moștenită, cel puțin în parte, din substrat.

În această privință se cer făcute cercetări mai ample. Chiar dacă specialiștii tratează termenii *crâng* și *creangă* ca fiind diferiți, în viziunea noastră, avem o evidentă înrudire, iar unitatea lor trebuie demonstrată.

2.3. Unele dintre sursele mai vechi au păstrat urme ale unității de altă dată între cuvintele *creangă* și *crâng*.

Dicționarul limbei române de la 1871, autori Laurian și Massim, conține material foarte interesant din perspectiva cercetării noastre. Acesta, pe lângă formele cunoscute și astăzi, înregistrează pentru *crancă/crangă* pe *crânga* „ramură” și pentru *crancu* pe *crângu* „pădure mică de taiatu sau în taiare”, cu mențiunea „d’în acea-ași fontana cu *cranca* sau *cranga*” [19, p. 959]. Dintre formele aduse de DLR vom menționa pe *creang*: „Frunzuliță creang de spine...” (Hodoș, citat după DLR), precum și forma de plural, mai neobișnuită, *crengur* (DLR), ca fiind mai apropiate de formele noastre.

Pentru *crâng* DLR dă semnificațiile „centru (al unui loc)”, „ciclu, crug”. Iar pentru expresia *crângul cerului* aduce câteva exemple de uz, pe care le propunem spre confruntare: S’au dus sub crângul ceriului (Sbiera); Și noi ne-am luat/ Din conac în conac,/ Pe cai

de olac./ Pe crângul cerului./ Pe fața pământului (Sevastos); Și noi ne-am luat.../ Pe crângurile cerului” [*ibidem*]. Tot DLR mai aduce și explicația expresiei prin tălmăcirea dată de un moșneag povestitor: *crângul cerului*, depărtarea pe ceriu, câtă îi de la răsărit până la apus, și de la o margine până la alta a zării sau orizontului...(DLR). Acestea raportate la expresia *creanga cerului* atestă unele similitudini.

Tot aici mai confrunțați, pe *crânc* care în graiul din Vâlcele are semnificația de „cracă” [20, p. 37] certificând o dată în plus înrudirea sa cu *creangă*. În Banat prin *crânc* este desemnată o parte a morii (neprecizată mai îndeaproape) [20, p. 65], iar *Dicționarul dialectal* (Chișinău) înregistrează substantivul neutru *crânc* cu semnificația „cui, care nu e bătut în perete” [14, p. 265], adică format dintr-o creangă groasă și sănătoasă cu mai multe ramificații-cârlige de care sânt atârinate hainele. Pentru *crângu*, cu forma diminutivală *crângurea*, mai cf. pe *crânguroasă*, varietate de struguri [DLR] cu ciorchinii mari și dens ramificați.

În atlasele lingvistice termenul *crâng* este înregistrat ca varietate diatopică pentru a desemna mânerul la valul de la fântână, pe care mișcându-l în formă de cerc, scoți apa (21, h. 297/132); forma *crânc* este înregistrată ca varietate utilizată regional pentru a desemna partea (scaunul) pe care stă vârtelnița (22, h. 151/1,3,4,) alături de termenii *cruce* și *cracanî* (22, h. 151/5. 7, 9, 11, 12, 15, 19, 21 35, 69 36, 160 ș.a.).

Observăm că prin închiderea vocalei mediale *a* la *î* în cuvintele *cranca/crangă* și *cranca* s-au obținut variantele fonetice *crânga* și *crângu/crâncu* cu o ulterioară repartiție semantică: *creangă* s.f. a păstrat semnificația „ramură”, iar *crângu* s.n. a ajuns să desemneze „pădurice de arbori tineri și de lăstari” = mulțime de copăcei tineri, adică de *crengi* = ramificații mlădioase și flexibile. Deci cuvintele noi au fost formate prin derivare fonetică – mod de formare a cuvintelor la o etapă mai veche. Dar mai lesne ar fi să considerăm că avem în față un plural singularizat: *cranga/crânga* sg., – *crângi* pl.) – *crâng*. Prin forma feminină va fi desemnată ramura, partea cea mai reproductivă (!) a arborelui (alături de rădăcină), iar prin forma neutră (masculină) păduricea. Așadar, limba română cunoaște evoluțiile structural-semantice *cranca* „ramură” → *cranca* „pădurice mică de taiatu sau în taiare”, *crânga* „ramură” → *crângu* „pădurice...”.

Laurian și Massim explică pe *cranca* și *crângu* prin „pădure mică de taiatu sau în taiare” (înțeles cunoscut acum un secol și jumătate în urmă!) cu mențiunea că se trage din aceeași sursă cu *cranca* sau *cranga*, adică din același radical, cu aceeași origine. Faptul este unul deosebit de important, deoarece acțiunea de „a tăia” (cf. expr. „i s-au tăiat ochii” = a înmuguri); conține ideea de întrerupere a integrității, în cazul nostru a ramului, prin apariția mugurelui din care, la rândul-i, se va dezvolta un alt ram, care va întrerupe integritatea și dezvoltarea rectilinie a ramului în starea lui inițială și va produce ramificarea „prin tăiere”. Astfel, prin „tăiere”, ram din ram va crește! Aici cf. pe *crâng* „bucată de pâine, codru de pâine” = bucată obținută prin tăiere, tăietură de/ din pâine.

Faptele respective ne permit, în opinia noastră, să susținem că rom. *creangă*, *crâng* atât formal, cât și semantic descind din radicalul indoeuropean *kor- / *ker- / *kr̥- „a tăia”, mai corect, din forma *kr̥- cu gradul de vocalizare zero. Aceste aspecte vor fi tratate pe larg într-un studiu aflat în lucru.

E de remarcat că în cazul de față avem nu doar o derivare a faptelor de limbă (formală și semantică), ci și una naturală a realiei, în deplină concordanță cu menirea sa naturală, ceea ce, prin forța lucrurilor, i-a motivat numele.

Un alt argument în favoarea ipotezei noastre este faptul că la originea sa rom. *creangă* este înrudit cu sl. *корень* „*πίζα*” (Codex Suprsal.) „radix, rădăcină” prezent în toate limbile slave, reprezentând în această limbă treapta de vocalizare *o* (*kor-). Sub aspect fizic rădăcina înfățișează și ea ramificații, însă în partea de jos a trunchiului, parte ce se află în pământ, nu în aer, precum creanga la români. Respectiv, avem realități ce țin de lumi construite conceptual diferit, deci de culturi diferite. În acest context confrunțați datele corespunzătoare din limbile baltice: lit. *kėras* „tufă”, dar și „rădăcină; trunchi uscat”, *kerėti* „a slobozi rădăcini”, *kirna* „trunchi ascuțit”, let. *ceŗs* „tufă” (pentru semantism cf. *ceŗa* „părul (de pe cap) ciufulit, încâlcit”, semnificație apărută în această limbă prin analogie cu tufa), v.prus. *kirno* „tufă” [17, II, p. 385] – toate având radicalul cu treapta de vocalizare *e* a radicalului indoeuropean **ker-*, **kor-*, **kr-*. Faptele din limbile baltice ar reprezenta, în starea în care le cunoaștem, ambele concepte culturale la care ne-am referit. Faptul este unul interesant, el ar indica asupra unor cercetări speciale.

Prin urmare, cuvântul din limba română *crâng* „pădurice...” este diferit de sl. *krongŭ* „cerc”. Însă uzul lor cultural a făcut ca aceste cuvinte să fie apropiate de vorbitori între ele, ceea ce a și produs confundarea lor cu expresia *creanga cerului*, ulterior i-au strămtorat uzul, iar mai apoi au înlăturat semnificația sa mai veche, „celestă” din uzul cotidian.

Dacă e să ne referim la semnificațiile rom. *crâng* atunci vom desprinde câteva idei în jurul cărora sânt construite semnificațiile acestuia: de centru, de ciclu, de mișcare/mers, cale/ drum, parte din întreg etc. Pentru precizări, să examinăm cuvântul *crâng* din expresiile *crângul morii* și *crângul cerului*.

Expresia *crângul morii* sau *crâng la moară* este una învechită, echivalentă expresiei *roata morii* sau *roată la moară*, ultima mai recentă în virtutea schimbărilor intervenite în mijloacele de producție. Funcția lor ar fi de a pune în mișcare mecanismul morii. Executate din materiale diverse, acestea au aceeași funcție sau destinație în uz. *Roata morii* este un cerc de lemn sau de metal, cu spițe sau plin, care, învârtindu-se în jurul unei osii, pune în mișcare moara; pe când *crângul la moară* sau *crângul morii* are forma unor aripi cu o construcție ramificată, fixate pe un ax rotativ, descriind o *mișcare circulară*.

Expresia *crângul cerului*, explicată de dicționarele noastre (DEX, DLRM ș.a.) prin „bolta cerească, firmament”, pare a fi un produs mai nou, evoluat și mult simplificat în raport cu străvechiul ei conținut cultural. Observările făcute asupra corpurilor cerești au demonstrat schimbări ale poziției acestora, care, la rândul lor, duceau la schimbarea tabloului general al bolții cerești, iar faptul produs indică asupra *mișcării*, respectiv asupra mișcării circulare a *crângului cerului* (a se vedea supra).

Semnificațiile învechite de „cerc, ciclu” și de „firmament”, dar și cea de „cadran de ceas” aduse de A. Ciorănescu [23, p. 256] pentru *crâng* sânt în concordanță cu explicațiile noastre, dacă prin *cerc* = *crâng* vom înțelege cercul descris de aștri în mișcarea lor într-un anumit interval de timp sau un lanț complet de fenomene produse pe bolta cerului într-un anumit interval de timp; de unde, prin transfer, vom avea semnificația „boltă cerească”. În acest sens confrunțați expresia *crângul anului* „cerc diurn, ciclu anual, ciclu solar”.

În viziunea noastră, datele respective ar pleda pentru ideea mișcării, mișcării circulare, ce-ar reprezenta roata, inelul, discul, dar și bolta cerului – idee ce stă la baza expresiilor noastre.

În concluzie vom menționa că: 1) Limba ca fenomen social trebuie studiată în cadrul în care s-a format și a funcționat. 2) Expresia *creanga cerului* este o reminiscență străveche ce reflectă viziunea despre lume a strămoșilor noștri de până la apariția primelor cunoștințe științifice despre corpurile cerești și mișcarea lor (sec. VI-V î.Hr.). 3) E de presupus că expresia *creanga cerului* s-a aflat în uz general până la apariția noțiunii de sferă cerească.

Referințe bibliografice

1. Уфимцева Ф. Ф. *Типы словесных знаков*. – Москва, 1974.
2. Eugen Coșeriu. *Introducere în lingvistică*. – Cluj, 1995.
3. Климов Г. А. *Основы лингвистической компаративистики*. – Москва, 1990.
4. Sarkisjan E. A. Orientarea după corpurile cerești. – Chișinău, 1983.
5. Homer. *Odiseea*. – Chișinău, 1979.
6. Жмудь Л. Я. *Пифагор и его школа*. – Ленинград, 1990.
7. Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс. *Индоевропейский язык и индоевропейцы*. – Тбилиси, 1984.
8. Iordanes. *Getica. Despre originea și faptele geților*. Traducere de prof. David Popescu. – București, 2001.
9. Ovidiu Drâmba. *Istoria culturii și civilizației*. Vol. I. – București, 1986.
10. Dan Oltean. *Religia dacilor*. – București, 2002.
11. Romulus Vulcănescu. *Mitologia română*. – București, 1984.
12. Щеглов П. В. *Отраженные в небе мифы земли*. – Москва, 1986.
13. Romulus Vulcănescu. *Coloana cerului*. – București, 1972.
14. *Dicționar dialectal*. Vol. II. – Chișinău, 1985.
15. Gheorghe Mihăilă. *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*. Studiu lexico-semantic. – București, 1960.
16. Вейсман А. Д. *Греческо-русский словарь*. – Москва, 1991.
17. Фасмер М. *Этимологический словарь русского языка*. – Москва, 1986.
18. Mihai Vinereanu. *Dicționarul etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică*. – București, 2009.
19. Laurianu A., Massimu J. *Dicționarul limbei române*. Vol. I. – București, 1871.
20. *Materiale și cercetări dialectale*. I, 1960.
21. *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*. Vol. II. – Chișinău, 1998.
22. *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*. Vol. III. – Chișinău, 2002.
23. Alexandru Ciorănescu. *Dicționarul etimologic al limbii române*. – București, 2002.

Institutul de Filologie
(Chișinău)